

церковно-монастирському книгодрукуванні, у запровадженні української мови, у виконанні патріотичної місії об'єднання Русі перед зовнішніми загрозами, утвердження самодостатньої вітчизняної церкви та ін.

Тенденції, що мають місце в діяльності чернечо-монастирського комплексу сучасної України, засвідчують, що, не обмежуючись налагодженням і вдосконаленням літургійно-молитовного, внутрішньо-духовного життя, українське чернецтво веде пошук своєї соціально значущої ніші, у якій чернецтво за результатами свого суспільно-церковного служіння наблизилось би до історичних взірців.

6. СТАН ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ КОНФЕСІЙ

Течії пізнього протестантизму – баптисти, п'ятидесятники, адвентисти, а також Свідки Єгови існують в Україні понад сто років. За радянської влади названі конфесії знаходилися в стані постійного адміністративного тиску, були об'єктом партійно-ідеологічної критики, атеїстичної пропаганди. П'ятидесятники фактично були заборонені і не підлягали реєстрації, оскільки після ініційованої державними органами в Москві «серпневої угоди» 1945 р. були насильно приєднані до євангельських християн-баптистів. Свідки Єгови від самого початку встановлення радянської влади в Західній Україні (1939 рік) були оголошені «антирадянською сектою», а тому владою були заборонені. У березні 1951 р. щодо Свідків Єгови здійснено акт геноциду: за «Доповідною запискою Міністерства державної безпеки СРСР», схваленою особистим підписом Й. Сталіна, всі Свідки Єгови разом з сім'ями (7650 осіб) були вислані з України на вічне поселення до Сибіру без права повернення в Україну, а їхні домівки і майно були конфісковані державою.

Складні процеси відбувалися в ці роки у середовищі баптистів і адвентистів. Правоохоронні органи щодо цих конфесій здійснювали політику жорсткого контролю, постійних репресій та провокованих ними розколів, утворення опозиційних або паралельних угруповань, нищення організаційної структури.

За 17 років української незалежності названі протестантські течії пройшли шлях від сектантських утворень до оцерковлення. Відбулися докорінні **інституалізовані зміни**. Умови їхнього існування в тоталітарній радянській державі спричиняли їхню закритість щодо

суспільства, індиферентне, а то й вороже ставлення до держави, конспіративний, напівлегальний, а частіше нелегальний статус існування цих протестантських громад. Це зумовлювало їхню сектантську сутність. Суспільна ж легалізація, правове визнання цих конфесій державою як церков і релігійних організацій, рівноправних з іншими так званими традиційними християнськими церквами, притаманний протестантизму динамізм в євангелізаційно-місіонерській діяльності й суспільному житті, сприяли формуванню нового типу конфесійної інституалізації і, що найістотніше, зняли табу на «відкритість світу», сприяли активному входженню їх у громадське життя.

Відтак, сучасні традиційні українські протестантські конфесії – євангельські християни баптисти (ЄХБ), християни віри євангельської – п'ятидесятники (ХВС), адвентисти сьомого дня (АСД), а також Свідки Єгови – досягли *високого рівня церковної інституалізації*. У них є ґрунтовно вибудоване теоретичне богослов'я, рукопокладена ієрархія, ефективна система підготовки священницьких кадрів – від коледжів і семінарів до інститутів й університетів, кваліфікований професорсько-викладацький склад з богословськими і науковими ступенями, вибудовані релігійні центри. Вони ведуть десятки теле- і радіопередач, створюють розгалужені місіонерські центри, які охоплюють євангелізаційно-місіонерською діяльністю не лише Україну, а й увесь східноєвропейський простір, Далекий Схід, Центральноазіатський регіон і Закавказзя. Вони мають налагоджені зв'язки, координують свою діяльність зі своїми закордонними церквами і релігійними центрами. Такий різновид конфесійного влаштування та релігійної життєдіяльності не можна вважати сектантським. Традиційне ставлення деяких представників так званих традиційних християнських церков до цих протестантських течій як «сект» успадковане від самодержавно-православної Росії та комуністично-атеїстичного Радянського Союзу.

Розглянемо конкретно, який же стан цих протестантських церков сьогодні, які інституалізаційні процеси відбуваються в кожній із них. Насамперед необхідно відзначити, що стрімкий злет кількості громад, охрещених, прихід неофітів, який був характерний для першої половини 90-х років минулого століття, помітно призупинився. Динаміка нинішнього кількісного росту пізньопротестантських громад дорівнює 1-2 % щорічного приросту замість 15-10 % першої половини 90-х років м. ст. Якщо в зазначений період масова євангелізація (на стадіонах, в концертних і спортивних залах) сприяла поповненню громад в основному людьми «зі сторони», які стали об'єктами публічної євангелізації, то в останні 5-7 років на 50-70% (в залежності від

конкретних конфесій) ці громади поповнюються за рахунок релігійної сім'ї. Основний напрямок євангелізаційної роботи – діти, підлітки, молодь, а також євангелізаційно-реабілітаційна робота з групами ризику (нарко- і алкогольної залежності і т.п.), а також з національними меншинами.

Важливою сферою стала **соціогуманітарна діяльність названих протестантських конфесій, яка коректує «вертикальне богослов'я»,** що характерне їхній сутності, **в бік його «горизонталізації»,** тобто відтворюється діяльність церков як соціальних інститутів шляхом зміщення акцентів з культової практики на гуманітарну сферу.

Кількісний ріст (або ж «будівельний бум») протестантських культових будівель – Домів молитви, «Залів Царства» - це ще один надзвичайно ефективний напрямок євангелізації. Кожне новозбудоване культове приміщення у населеному пункті або міському мікрорайоні – це своєрідна візитка конфесії, яка не тільки засвідчує її наявність, а й зацікавлює, агітує, притягує неофітів і, що не менш важливо, конкурує з культовими будівлями так званих історичних церков. За статистикою Державного департаменту у справах релігії, лише в 1992-2005 рр. збудовано понад 2000 протестантських церковних об'єктів.

Значно зріс кадровий склад і рівень підготовки священнослужителів протестантських церков. Кількість рукопокладених дияконів, пасторів, єпископів та інших служителів в протестантських конфесіях – ЄХБ, ХВС, АСД і Свідків Єгови - сягає понад 10 тисяч, що значно перевищує кількість священнослужителів УПЦ Київського Патріархату, УАПЦ, УГКЦ і РКЦ разом взятих (тут їх загалом 6137). Відтак, протестантські церкви надають особливого значення пасторській роботі у своїх громадах, концентруючи її до сім'ї, подружжя, дітей, підлітків, молоді. Виховання дітей і молоді, як резерву для майбутнього поповнення громад, – основний напрямок пасторської праці, що засвідчує як наявність різних форм євангелізаційної освіти і виховання, так і задіяну у них кількість пасторів, вчителів, наставників.

Крім того, зазначені пізньопротестантські конфесії свої євангелізаційні заходи у вигляді відзначення церковних подій, ювілейних конфесійних дат, свят, пов'язаних з історією або традиціями конфесії, виносять за межі своїх культових приміщень, презентуючи в такий спосіб себе «усьому світу», переносячи ці заходи до громадських видовищних приміщень (Палац «Україна», Палац спорту, стадіони, парки тощо). Проводячи ці заходи на належному професійному і художньому рівні, використовуючи засоби театралізації, інформатики, зокрема аудіо- й відео- їх відображення, вони досягають поставленої мети - емоційно впливати на безпосередніх учасників і запрошених

гостей цих видовищ. Нижче проаналізуємо стан і вияви зазначених тенденцій в окремих протестантських церквах.

Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСО ЄХБ) на початок 2008 року нараховує понад 2640 церков і місіонерських груп з кількістю членів понад 160 тис. і біля 3-х тисяч священнослужителів. ВСО ЄХБ має 8 вищих навчальних закладів (6 семінарій і 2 університети), 18 біблійних коледжів, 21 біблійний інститут, в яких у 2007 р. навчалось понад 35 тис. слухачів, а також біблійні школи при баптистських церквах. Діє музична академія, працюють музичні школи для обдарованих дітей із баптистських сімей, заочні біблійні курси та інші форми навчання. Щорічно відкривається 100-150 нових баптистських церков.

Президентом ВСО ЄХБ у 2006 р. обраний Нестерук В'ячеслав Васильович, який замінив на цій посаді довголітнього президента баптистської церкви в Україні Коменданта Григорія Івановича.

Євангельські християни-баптисти беруть активну участь у суспільному житті України, зокрема у різних соціальних проектах та у справах доброчинства, зокрема надають допомогу школам-інтернатам, дитячим притулкам, домам пристарілих, працюють з безпритульними дітьми, групами ризику тощо. ВСО ЄХБ входить до складу Євангельської баптистської Федерації та Всесвітнього союзу баптистів (у світі нараховується понад 100 млн. баптистів), бере активну участь в європейських і світових міжрелігійних консультативних конференціях, а також підтримує міжнародні відносини, сприяючи авторитету України й відстоюючи принципи миру, злагоди та співдружності між державами [Там само. – С. 34].

ВСО ЄХБ відіграє активну роль у міжцерковному діалозі християнських церков в Україні, зокрема в Раді Євангельських протестантських церков (баптисти, п'ятидесятники, адвентисти, лютерани і деякі харизматичні церкви), в нараді представників християнських церков України (представлені протестанти, православні, католики та інші церкви). Разом з тим у ВСО ЄХБ є невідкладні проблеми, пов'язані з опрацюванням стратегії подальшого розвитку (внутрішній устрій, євангелізаційна діяльність, розвиток богословської навчальних закладів, відносини між церквами і місцевими церквами (громадами), дотримання принципу централізму і автономії баптистських церков, взаємовідносини з місіями тощо).

Процес динамічного зростання й організованого будівництва баптистських церков в Україні відбувається в умовах внутрішніх криз. Виникнення великої кількості місіонерських організацій гостро поставило питання про місце місій (зокрема закордонних) у структурі

ВСО ЄХБ, про їхні відносини з церквами, зокрема підзвітність помісним церквам. Виникають протиріччя між новоутвореними місіями і традиційними церквами, між старими і новими церквами, більшість членів яких – неофіти останніх 10 років. Оскільки новоутворені церкви, як правило, дуже динамічні, використовують нові, не притаманні традиційному українському баптизму форми богослужінь і часто критично ставляться до традиційних форм баптистської життєдіяльності (як до богословської, так і до побутової культури), то це викликає звинувачення нових церков і місій з боку старих церков у «відступництві від євангельсько-баптистських принципів», у «харизматизмі» тощо.

Як і всі протестантські конфесії в Україні, ВСО ЄХБ з року в рік втрачає динаміку росту. В 2007 році він зріс лише на 6 громад. Тому пріоритетний напрямок євангелізації – релігійна сім'я, яка є основним каналом поповнення баптистських громад. У церквах ЄХБ діє понад півтори тисячі недільних шкіл, у яких майже 20 тисяч дітей навчають 5 тисяч вчителів-євангелістів. Саме у недільних школах формується світогляд майбутніх членів громад ЄХБ, 50% щорічно поповнення яких здійснюються за рахунок учнів недільних шкіл. Різноманітні форми роботи з підлітками – євангелізаційна програма АВАНА (для учнів 9-10 класів загальноосвітньої школи), молодіжні християнські клуби і кафе, християнські дитячі і молодіжні клуби спілкування та інші форми дитячої, підліткової та юнацької євангелізації є пріоритетними напрямками діяльності ВСО ЄХБ.

Поза ВСО ЄХБ знаходиться Братство незалежних церков та місій євангельських християн-баптистів України, яке зареєстроване у 1992 р., хоча витоки його починаються ще з 1961 р, коли в середовищі євангельських баптистських церков колишнього СРСР виник «рух оновлення» та звільнення церковного життя від втручання органів влади у канонічну діяльність церкви. Братство є об'єднанням рівноправних незалежних церков та місій ЄХБ. Кожна церква та місія представлені у цьому органі своїми керівниками або іншими служителями, які мають відповідні повноваження.

Вищим органом Братства є Загальні збори представників церков, що проводяться два рази на рік. Для вирішення поточних проблем обрано Раду Братства у складі 21 члена на чолі з Президентом Братства. На сьогодні до складу Братства входить понад 130 громад із більше 10,5 тис. членами.

Один із баптистських принципів передбачає автономію та незалежність кожної помісної церкви, що обумовлює таку схему управління: громада – пресвітер – Бог. Тобто, в незалежних церквах

відсутня ієрархічна централізована структура керівництва громадами. Саме на таких незмінних засадах – незалежності кожної помісної церкви – і засноване Братство незалежних церков та місій євангельських християн-баптистів.

Братство має свої навчальні заклади: Київську богословську семінарію, Одеський Біблійний інститут, біблійні школи в Харкові та Харцизьку, є співзасновником Донецького Християнського університету, громадської організації (української редакції) Трансвітового радіо, УХРТ (Українського християнського радіо і телебачення), асоціації «Духовне відродження».

При Братстві зареєстровано низку місій, зокрема Християнську благодійну місію «Табея», Християнську місію медичних працівників «Апостол Лука» (Київ), місію «Дорога до серця» (Харцизьк), Південно-західну місію милосердя та добродійності «Логос» (Одеса), Дніпропетровську місію милосердя та добродійності «Слово порятунку». Братство видає журнал «Дорога, Правда та Життя», бере активну участь у роботі Українського Біблійного Товариства, в консультативних зустрічах різних християнських організацій з метою захисту свободи совісті та віросповідання в Україні на законодавчому рівні.

Окремо від ВСО ЄХБ знаходиться також Релігійна організація колишньої Ради Церков Євангельських християн-баптистів (РЦ ЄХБ), яка була утворена в 60-х роках минулого століття в результаті розколу в баптизмі. Рада Церков ЄХБ стала в обороні релігійних свобод від тиску державних органів і вийшла із тодішньої Всесоюзної Ради ЄХБ, оскільки не погоджувалася з її угодовською позицією і залежністю від радянського режиму. Однак і в незалежній Україні Рада Церков ЄХБ не прилучилася до ВСО ЄХБ і позицінує себе як самостійну і незалежну від інших баптистських церков течію, у складі якої нараховується 48 церков, з яких офіційно зареєстровано лише 9. Рада Церков ЄХБ дотримується надто обережної щодо держави позиції, а тому більшість її церков не реєструється.

У цілому ж баптистські церкви, насамперед ВСО ЄХБ, активно співпрацюють з іншими християнськими церквами і релігіями нехристиянського спрямування, які існують в Україні, у Всеукраїнській раді церков і релігійних організацій, яка акумулює і погоджує конфесійні ініціативи, сприяє всім її учасникам у виконанні їхніх статутних завдань, становленню порозуміння і терпимості у взаєминах різних конфесій, удосконаленню правового поля державно-церковних відносин.

Другою євангельською протестантською течією в сучасній Україні є **Всеукраїнський союз церков Християн віри євангельської – п'ятидесятників (ВСЦХВЄ)**. Ця протестантська течія появилася в Україні в 20-х роках ХХ ст. У роки радянської влади п'ятидесятники не мали можливості інституалізуватися в самостійну релігійну організацію. Всеукраїнський Союз Християн віри євангельської з центром в Одесі, утворений 3 вересня 1925 р., був розгромлений у 1930 р. Його керівництво потрапило до радянських концентраційних таборів (ГУЛАГу) і там загинуло. 500 громад з 25 тис. віруючих були ліквідовані і зазнали гонінь. У 1945 р. радянська влада під загрозою нових репресій запропонувала керівникам нелегально існуючих громад і груп п'ятидесятників увійти до складу Союзу євангельських християн-баптистів. Більшість громад п'ятидесятників не погодилася з цим, оскільки неможливість спільного об'єднання з баптистами полягала в несумісності систем віровчення п'ятидесятників і баптистів. Упродовж 50-80 –х років м. ст. керівництво п'ятидесятницьких громад кілька разів зверталося до відповідних державних органів з проханням про надання їм можливості створити власний союз і реєструвати п'ятидесятницькі громади. Проте радянська влада на це не погоджувалася і відповідала репресіями. Це остаточно підірвало довіру п'ятидесятників до влади, а тому до розвалу СРСР вони вже не йшли на будь-який діалог з нею.

25-26 травня 1990 р. в Коростені (Житомирська обл.) відбувся з'їзд, на якому було відроджено розгромлений у 1930 р. Всеукраїнський союз християн віри євангельської п'ятидесятників. До нього увійшли п'ятидесятницькі громади зі складу Союзу ЄХБ (частина п'ятидесятників все ж змушені були увійти в об'єднання з баптистами), автономно зареєстровані і незареєстровані громади, місії. Головою Союзу християн віри євангельської п'ятидесятників було обрано Миколу Мельника. У 1998 році його на цій посаді змінив Михайло Паночко.

Почавши з 1990 р., **п'ятидесятницькі громади інституалізувалися в цілісну церковну організацію**. Сучасна її назва Всеукраїнський союз церков Християн віри євангельської (ВСЦ ХВЄ). У 2007 р. ВСЦ ХВЄ складався з 1525 п'ятидесятницьких громад (як і в баптистів, у п'ятидесятників діє принцип церковної автономії кожної громади), членами яких були біля 110 тис. осіб. Мав збудованих біля тисячі Домів молитви і 125 – знаходилися в стані будівництва. Понад 1200 пасторів і 1100 дияконів здійснювали священницькі функції у п'ятидесятницьких громадах. У десь 1150 недільних школах навчалася біля 38 тис. дітей під опікою майже 3200 вчителів. П'ятидесятники, які входять у ВСЦ ХВЄ, мають 16 навчальних закладів для підготовки

священнослужителів, 27 періодичних видань. Офіційними органами ВСЦХВС є журнали «Благовісник», «Євангельський голос», «Євангеліст». Окремі громади п'ятидесятників мають свою періодику.

У складі ВСЦ ХВС є 51 місія, які здійснюють євангелізацію не тільки в Україні, а працюють місіонерами в Російській Федерації, зокрема на Півночі і Далекому Сході, в країнах Середньої Азії і Закавказзі, утворюючи там п'ятидесятницькі громади і групи.

В Україні ВСЦ ХВС веде українською мовою 14 теле- і 22 радіопередачі з участю фахово підготовлених ведучих пасторів – євангелістів, редакторів і авторів. Майже третина п'ятидесятницьких громад зосереджені в двох західних областях – Рівненській (251) і Волинській (207). Саме ці області є традиційними для п'ятидесятників, бо саме в них у 20-30-х роках м. ст. зародилося українське п'ятидесятництво. Численні громади п'ятидесятників діють у Тернопільській (109), Чернівецькій (144), Вінницькій (180) та Львівській (89) областях. У цих областях працює більше третини всього українського складу п'ятидесятницьких священнослужителів (понад 1300 із загальної їх кількості – 3020).

Донедавна п'ятидесятництво в Україні було русифікованим, оскільки в основному користувалося російськими перекладами Біблії, російськомовними пісенниками і допоміжною богословською літературою. Після обрання М.С. Паночка головою ВСЦ ХВС (у 1998 р.) п'ятидесятництво в Україні поступово українізується, оскільки голова спільноти, як патріот України, всіляко сприяє і заохочує, щоб українська мова стала мовою п'ятидесятницького богослов'я і проповіді, мовою викладання в семінаріях, богословських інститутах і недільних школах. Це в п'ятидесятницькому офісі висить доволі дипломатично підібраний вислів К.Маркса: «Якщо людина не знає мови народу, на землі якого проживає, то вона є або гостем, або найманцем, або ж окупантом».

Як і в інших протестантських церквах в Україні, основний приріст п'ятидесятництва відбувся в першій половині 90-х років м.ст., коли п'ятидесятницькі громади в основному поповнювалися п'ятидесятниками, які виходили із Союзу ЄХБ, в якому вони були змушені перебувати, оскільки легального п'ятидесятницького Союзу за радянської влади не існувало. Проте динамічного приросту кількості п'ятидесятників, починаючи з другої половини 90-х років м. ст. не відбулося. В деякі роки в Україні спостерігалось помітне зменшення кількості п'ятидесятників. Це пояснюється їх еміграційною налаштованістю. П'ятидесятники постійно емігрують з України в США, Канаду. У 20-30-ті роки ХХ ст. п'ятидесятники із Західної України в

основному виїжджали до Аргентини і Бразилії. В роки радянської влади п'ятидесятники організовано надсилали до відповідних органів влади тисячі звернень на виїзд в «будь-яку некомуністичну країну». Цей еміграційний п'ятидесятницький демарш шокував владу, оскільки свою еміграційну налаштованість п'ятидесятники пояснювали відсутністю свободи совісті в СРСР, яка все ж була гарантована Конституцією, але не забезпечувалася. П'ятидесятники були найбільш організованим загалом релігійних дисидентів в СРСР. Саме це давало підставу західним країнам постійно звинувачувати СРСР у відсутності людських прав і релігійних свобод, нетерпимості та дискримінації на підставі релігії і переконань.

У незалежній Україні п'ятидесятники отримали можливість вирішувати свої проблеми – як їм жити і де їм жити. За роки української незалежності більше ста тисяч п'ятидесятників виїхало з України в США і Канаду. Цей еміграційний процес в останні роки дещо сповільнився, але продовжується. Саме тому у звітах ВСЦ ХВС в деякі роки фіксувалося зменшення кількості членів п'ятидесятницьких громад. Нинішня еміграція п'ятидесятників не політична, не дисидентська, а соціально-економічна. Традиційно п'ятидесятницькі сім'ї багатодітні. У поліських селах немає роботи і заробітку. Це й штовхає п'ятидесятників на виїзд з України, щоб вижити, зберегти сім'ю, «вивести в люди», як вони кажуть, своїх дітей. Проте в 2007 році п'ятидесятники різних об'єднань зросли на 90 громад, зокрема ВСЦ ХВС на 34 [Релігійна панорама. – 2008. - №2. – С.4 обк.].

Крім ВСЦ ХВС, в Україні діють самостійно інші від ВСЦ ХВС церкви. Це – Союз вільних церков Християн євангельської віри, Церква євангельських християн в дусі апостолів в Україні, Релігійні організації Центру Божої Церкви християн віри євангельської, Український центр об'єднаної церкви християн віри євангельської та інші релігійні організації п'ятидесятницького спрямування. Таке розмаїття автономних п'ятидесятницьких церков пояснюється насамперед самою природою п'ятидесятницького світового руху, який постійно диференціюється, «розбруньковується» на окремі незалежні церкви, місії, братства.

Чисельність п'ятидесятників у світовому масштабі – питання досить проблематичне, оскільки є безліч церков, церковних союзів, які не називають себе п'ятидесятниками, але сповідують п'ятидесятницьке вчення в середовищі інших, не п'ятидесятницьких церков. Згідно журналу «Світова п'ятидесятниця» [№59, 1998 рік], власне класичних п'ятидесятників у світі 215 мільйонів. «Британська енциклопедія» повідомляє, що в 2004 р. в п'ятидесятницькому і харизматичному русі

сукупно нараховувалося 540 мільйонів послідовників. Найбільше п'ятидесятників в Азії (28% від світової чисельності), в Північній Америці (23%), Південній Америці (24%), Африці (15%), Європі (10%).

П'ятидесятницькі церкви й союзи конструктивно співпрацюють між собою. В основному вони мають одне віровчення, спільну мету і завдання. Періодично проводяться Всесвітні конференції п'ятидесятницьких церков. Зберігаючи свою структуру, свої особливості й повну автономію в питаннях внутрішнього життя, вони входять (але не підпорядковуються) до Всесвітнього Союзу Християн євангельської віри – п'ятидесятників (Пентекостал), який періодично скликає світові конференції із запрошенням всіх п'ятидесятницьких церков і союзів. Остання, 20-та конференція відбулася у 2004 р. в Йоханезбурсі (Південна Африка), 21-а запланована на 2008р. в Лісабоні (Португалія).

Найбільшим (за межами ВСЦ ХВС) п'ятидесятницьким об'єднанням є **Релігійний центр Божої Церкви ХВС України**, який є спадкоємцем Церкви Божої в Україні, діяльність якої звершувалася на території Західної України в довоєнний період. Тоді названа церква нараховувала у своєму складі 320 громад. Їх центр знаходився в місті Кременець, мав своє видання українською мовою й семінарію. Під час радянської влади громади «Церкви Божої в Україні» звершували свою діяльність підпільно, при цьому не входили до будь-якого п'ятидесятницького об'єднання. Під час репресій безліч служителів цієї Церкви були репресовані і знищені.

Поновлення роботи зі створення цього об'єднання п'ятидесятників розпочато місіонерами, які прибули в Україну із Заходу наприкінці 80-х років м. ст. Було віднайдено більше 30 громад, які мали своє коріння в довоєнній Церкві Божій. Вони й стали засновниками оновленого об'єднання.

У 1995 р. було сформовано Оргкомітет, а в 1997р. зареєстровано Об'єднання Божої Церкви в пророцтвах в Україні, яке має відповідну структуру, підпорядкування і визнає себе як християн віри євангельської п'ятидесятницького напрямку [Пізній протестантизм України. Колект. монографія. За ред. П. Яроцького. – К.-Дрогобич, 2007. – С. 207].

У 2001р. на з'їзді Об'єднання було прийнято рішення про зміну його назви на «Релігійний центр Божої Церкви Християн віри євангельської України». Керівним органом «Релігійного центру Божої Церкви Християн віри євангельської України» є Комітет єпископів, які представляють обласні об'єднання. Головують в Комітеті єпископів двоє служителів, які розподіляють між собою функції як співголови,

один з яких відповідає за зовнішнє представництво Центру, а інший – за духовне служіння. Першу посаду в 2006 р. посідав Вознюк Віталій Володимирович, другу – Савочка Пилип Михайлович. Обидва мають єпископський сан. У 2007 р. до складу цього Релігійного Центру входило 85 громад з понад 70 тис. членами.

Центр має 46 біблійних коледжів та біблійних шкіл з підготовки нових служителів, 42 центри реабілітації для алко- та наркозалежних осіб, надає допомогу 36 будинкам для дітей-сиріт. Центр здійснює масштабне будівництво. Так, у м. Києві по вулиці Жмаченка зводиться будівля за масштабами й архітектурою подібна до палацу «Україна». Це – майбутній Духовно-благодійницький та оздоровчий комплекс помісної церкви християн віри євангельської «Християнська надія», в якому функціонуватимуть: зали для богослужінь, центр допомоги бездомним дітям та сиротам, центр допомоги інвалідам та людям похилого віку, центр дитячої творчості, бібліотека, християнська благодійна клініка, спортивно-оздоровчий центр, благодійна їдальня. Це – яскрава ілюстрація «горизонталізації» протестантської євангелізації й культової практики.

Союз вільних церков Християн євангельської віри України пов'язує свої витoki з п'ятидесятницьким рухом, заснованим Іваном Воронаєвом у 20-х роках минулого століття в Одесі. Союз вільних церков ХЄВ України був заснований 22 листопада 1990 р. Станом на 1 січня 2008 р. у цей Союз входило 182 громади. У трьох навчальних закладах Союзу навчалось 247 служителів. Духовним життям Союзу вільних церков ХЄВ України опікується понад 200 служителів. Має 110 недільних шкіл. Старший єпископ Союзу – Райчинець Василь Федорович.

Український центр Об'єднаної церкви Християн віри євангельської (УЦОЦХЄС) є відгалуженням утвореної 1-2 серпня 1992 р. в Москві «Об'єднаної Церкви християн віри євангельської країн СНД» (ОЦ ХЄС СНД). Згодом на національних з'їздах були сформовані й затверджені Правління ОЦ ХЄС незалежних держав колишнього СРСР. Перший з'їзд Об'єднаної Церкви ХЄС України відбувся 4 вересня 1992 р., на якому керівником ОЦ ХЄС України було обрано Георгія Бабія. До складу цієї п'ятидесятницької церкви увійшли віруючі незареєстрованих громад.

До кінця 80-х років м. ст. спільнота незареєстрованих громад ХЄС (на той час більшість колишніх п'ятидесятників увійшли до Союзу євангельських християн-баптистів) продовжувала існувати нелегально. Свобода, яка настала для руху ХЄС, виявила глибокі внутрішні суперечності як спадщину в психології віруючих, яку вони винесли із

трагічного минулого, переживши репресії й зневаження людських і громадських прав. Значною мірою саме із цієї причини частина п'ятидесятницьких громад навіть за демократичного законодавства про свободу совісті залишаються незареєстрованими. Це був (і подекуди майже у всіх пізньопротестантських церквах залишається надто стійким) психологічний спадок від півстолітнього періоду репресій і дискримінації.

Знадобилися великі зусилля з боку християнських і державних організацій, щоб у світлі демократичних перетворень після розпаду СРСР як «імперії зла» переконати віруючих, що свобода дійсно прийшла і надовго, що вороття до минулого не буде і церковно-державні відносини будуть правовими, цивілізованими. Значну роль у переконанні таких «твердих» і «впертих» віруючих зіграли й міжнародні зв'язки із всесвітнім п'ятидесятницьким рухом з його віковою практикою конструктивного співробітництва з державою й входження в громадянське суспільство.

Об'єднана церква ХВС України зібрала під своїм «дахом» саме громади п'ятидесятників зі стійким феноменом недовіри до держави й небажанням реєструватися в державних органах. По суті, Україна є своєрідним епіцентром «Об'єднаної церкви ХВС країн СНД». Саме в Україні відбуваються з'їзди цієї церкви країн СНД і навіть Прибалтики.

Український центр Об'єднаної церкви Християн віри євангельської має у своєму складі 26 зареєстрованих і 115 незареєстрованих громад (станом на 1 січня 2008р.). 58 незареєстрованих громад знаходяться у Вінницькій області. Підготовка служителів здійснюється в Біблійному коледжі у Кривому Розі.

Основним напрямком євангелізації і водночас методом поповнення громад цієї церкви є робота з дітьми й молоддю. Поширеною формою духовного виховання стали літні християнські табори, в яких відпочивають діти з багатодітних і неблагополучних сімей. Цей соціально значущий напрямок євангелізації успішно розвивається у Київській і Житомирській областях (у зонах прилеглих до Чорнобильської АЕС і районах, що постраждали від Чорнобильської катастрофи), а також на Вінниччині.

У цій п'ятидесятницькій церкві, крім восьми існуючих благодійних місій, створені відділи милосердя, які надають допомогу людям, що знаходяться за межею бідності, малозабезпеченим, вдовам, інвалідам, хворим, самотнім. Організується допомога для забезпечення паливом, обробітку городів, ремонтування житла, виділяються продукти, взуття, одяг. Партнером цієї церкви у її соціально значущій діяльності є християнська місія «Стефанус» з Німеччини.

Об'єднана церква ХВЄ України вирішує й інші проблеми, в тому числі в боротьбі і з наркоманією, пияцтвом, дитячою безпритульністю. Створено Християнський центр для реабілітації страждаючих від наркоманії в м. Черкаси, реабілітаційний центр для дітей, схильних до бродяжництва, у Кривому Розі. Відповідна робота цією церквою здійснюється у Донецькій, Дніпропетровській та Вінницькій областях.

Підсумовуючи аналіз стану п'ятидесятницьких церков в Україні, потрібно констатувати, що найбільш значущий внесок в євангелізаційну, соціально спрямовану, гуманітарну та реабілітаційну діяльність вносить Всеукраїнський союз церков Християн віри євангельської-п'ятидесятників, очолюваний М.С. Паночком. Ця п'ятидесятницька церква виявляє найбільшу відкритість до екуменізму і співпраці з іншими християнськими церквами – протестантськими, православними, католицькими. Так, наприклад, на щорічне свято «Подяки за врожай» у вересні 2006 р. у Київський «Палац Україна» були запрошені представники української влади, депутати Верховної Ради України і Київської міської ради, а також всіх християнських церков. Це була яскрава демонстрація духовності, українськості, екуменізму і патріотизму Всеукраїнської церкви Християн віри євангельської – п'ятидесятників. І це було не тільки свято подяки за врожай, а й свято єднання всіх українських християнських церков. Виступи запрошених представників багатьох церков, зокрема УПЦ Київського Патріархату, УГКЦ, Римсько-Католицької Церкви в Україні, засвідчили їх вражаюче захоплення від побаченого і почутого на цьому високохудожньому й естетично підготовленому п'ятидесятницькому святі з виявом української традиції і культури, християнської духовності. Це була яскрава демонстрація духовності, українськості, екуменізму і патріотизму Всеукраїнської церкви Християн віри євангельської – п'ятидесятників, очолюваної М.С. Паночком. Здавалося, що після цього зникнуть будь-які спроби так званих традиційних, історичних християнських церков подекуди натякати про «жупел сектантства» й застерігати своїх парафіян від «сектантських зайд». Але, на жаль, і зараз на полицях деяких православних і католицьких книжкових магазинів, подекуди в їхніх церковних виступах і публікаціях надibuємо збережену від синодально-православної царської Росії й комуністично-атеїстичного Радянського Союзу ці жаргонно-трафаретні випадки проти п'ятидесятників, адвентистів, Свідків Єгови.

Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня (УУК ЦАСД) – одна із пізньопротестантських течій, яка проникла в Україну в кінці ХІХ століття. Як і попередні протестантські течії, вона

зазнала великих гонінь, жорстоких переслідувань, кількарізних розгромів своїх центрів в роки радянської влади. 1955 – 1980 роки для Церкви АСД в Радянському Союзі були драматичним періодом внутрішньоцерковних розколів. Церква АСД в СРСР була відірвана від всесвітнього керівництва – Генеральної Конференції упродовж 65 років (з 1911 до 1975 року). Це призвело до того, що, як вважає нинішнє керівництво УУК ЦАСД, їхня Церква розвивалася однобічно, без впливу прогресивних ідей, викладених в матеріалах Генеральної Конференції, до яких адвентисти, що жили за радянською «залізною завісою», не мали доступу. У цей час особисті амбіції окремих адвентистських лідерів призвели до виникнення в СРСР декількох адвентистських центрів. Деструктивна позиція радянських владних структур була визначальним роз'єднуючим чинником. Адвентистський загаль був втягнутий у міжособистісні й міжцерковні «розборки», які продовжувалися кілька десятиліть. У 1955 р. виникло два центри адвентистської церкви. Один центр формувався навколо П.Мацанова – колишнього керівника Всесоюзної Ради АСД, в якого в кінці 1954 р. Рада в справах релігій при Раді Міністрів СРСР забрала реєстраційну довідку керівника церковного органу. У цей же час в Москві функціонував другий адвентистський центр начолі з С.Кулижським, якого офіційно було обрано в 1955 р. головою Всесоюзної Ради АСД. Прибічники Мацанова вважали московський центр начолі з С. Кулижським «прокомуністичним», угодовським щодо влади, поставленим з подачі КДБ. Водночас офіційно діюча Всесоюзна Рада АСД начолі з С.Кулижським вважала нелегальний центр на чолі з Мацановом «незаконним».

Обидва центри мали паралельні структури і відділи. Конфронтація в Церкві АСД була вигідна державним органам, а агенти КДБ, маскуючись під друзів «врасдівців» чи «мацанівців», поглиблювали розкол. Тоді ж виникло й третє, так зване «нейтральне угруповання». Усі три розкольницькі угруповання вербували своїх прибічників – служителів громад. Поділ почався уже в середині громад, в яких часто доходило до взаємних звинувачень, виключень із членів Церкви і навіть рукоприкладства [Парасей А.Ф., Жукалюк Н.А. Бедная, брошенная бурей...-К., 1997. – С. 73-75].

Подолання розколу та створення унійної організації Церкви АСД в Україні тривало ціле десятиліття (1980-1990 рр.). Як визнають самі авторитети Церкви АСД в Україні, це був найскладніший і найдраматичніший період в усій історії становлення та розвитку адвентистського руху. Весь цей період продовжувалися зустрічі,

перемовини між служителями різних адвентистських центрів та орієнтацій, які часто заходили в тупик.

Лише в серпні 1988 р. відбувся Всеукраїнський з'їзд, на якому був затверджений Статут Церкви АСД в Україні. На посаду голови Української Унійної Ради Церкви АСД було обрано голову Західноукраїнського об'єднання пастора Жукалюка Миколу Арсенійовича. Нинішнім президентом Української Унійної Конференції Церкви АСД є Крупський Володимир Аркадійович, обраний на цю посаду VI з'їздом АСД в 1998р.

Загальна кількість членів Церкви АСД в Україні на кінець 1987 р. становила 14114 осіб. За 20 років, які минули відтоді, у 2007 р., Українська унійна конференція Церкви АСД складалася з 1040 громад, членами яких було понад 62 тис. осіб. Відтак, кількість адвентистів в Україні від 1987 р. зросла в 4,4 рази.

Керівний центр Церкви АСД в Україні – Українська Унійна Конференція (УУК), яка складається з восьми конференцій (регіональних управлінських структур) – Буковинської, Дніпровської, Західної, Південної, Подільської, Східної, Східно-Дніпровської та Центральної. Крім того, є ще й Київська місія, яка нараховує понад 5 тисяч членів.

Українська Унійна конференція церкви АСД надзвичайно структурована і субординована. Особливо важливу роль в її структурі і життєдіяльності відіграють відділи, а саме відділ глобальної місії, освіти, суботньої школи та особливого служіння, «жінки пастора», сім'ї, молоді, дітей, здоров'я, управління ресурсами, видавничий відділ, відділ зв'язків та релігійної свободи, відділ комунікації, АДРА (Адвентистське агентство допомоги і розвитку).

Оскільки однією із догматичних основ адвентизму є здоровий спосіб життя, тобто система заходів зі збереження гармонійного способу життя: здоров'я, раціонального і здорового харчування, праці і корисного відпочинку, то відділ здоров'я поділяється на чотири основні напрямки: відділ здоров'я у місцевих громадах; Адвентистська Медична асоціація України (АМАУ); адвентистські медичні заклади; гуманітарна допомога.

Кожний із напрямків орієнтований як на членів Церкви АСД, так і на різні верстви населення. Відділ активно співпрацює із Всеукраїнським товариством медиків-християн, Міжнародним конгресом із запобігання алкоголізму та наркоманії, Адвентистським міжнародним медичним співтовариством.

Лише в 1999 – 2003 рр. відділ здоров'я Церкви АСД в Україні надав гуманітарну допомогу на суму 1,3 млн. доларів США. У

різноманітні заклади України відділ здоров'я передав протитуберкульозні медикаменти й устаткування. У багатьох міських громадах АСД відкрито медичні фізіотерапевтичні й стоматологічні кабінети, центри реабілітації. У Києві функціонує Адвентистський міжнародний медичний центр. Крім того, у кожній адвентистській громаді передбачено функціонування відділу «здоров'я і утримання», який пропагує принципи здорового способу життя, «санітарної реформи», влаштовує різноманітні кампанії профілактичного і реабілітаційного характеру.

Як і в інших пізньопротестантських течіях, Церква АСД в Україні в основному поповнюється за рахунок релігійної сім'ї і водночас спрямовує різні форми свого впливу на позацерковну молодь. Церква АСД взяла курс – працювати на перспективу. Більшість керівників уніонного рівня і регіональних конференцій, пасторів громад – це молоді люди віком від 25 до 30 років. Робота з молодіжними лідерами адвентистських громад дозволяє церкві вирощувати нові кадри та робити їх постійну ротацію. Саме за цей напрямок відповідає відділ сім'ї, молоді, дітей.

Цей відділ вважається одним із найбільш перспективних в структурі Церкви АСД, оскільки враховує сучасну тенденцію омолодження громад АСД і підвищення молодіжної ініціативи в житті суспільства та власної церкви. Підструктурні відділи – молодіжний і дитячий – в першу чергу звертають увагу на тих, хто в майбутньому поповнить адвентистські громади. У період з 2003 до 2006 рр. ці організаційні ланки відділу (молодіжна і дитяча) працювали з 28 тисячами молоді, серед якої: діти до 9 років – майже 9 тис., підлітки 10-15 років – 6 тис., молодь від 16 до 30 років – 13 тис. Більшість із них (майже 17 тис.) – позацерковна молодь. Це дає можливість щорічно поповнювати адвентистські громади 4-5 тисячами охрещеними членами Церкви.

Головне завдання відділу молодіжного служіння – надати служінню євангелізаційний, місіонерський напрямок і зробити його соціально спрямованим, суспільно динамічним. Відділ молоді опікується майже 700 молодіжними місіонерськими групами. У 2006 р. відділ організував 237 табірних зібрань, на яких було більше 25 тис. молоді, у тому числі 25% - не з адвентистських громад. Саме такі форми роботи з молоддю забезпечують майбутнє Адвентистської Церкви в Україні.

Церква АСД в Україні – лише одна з усіх протестантських церков має ґрунтовно опрацьоване соціальне вчення, в якому чітко сформульоване її відношення до держави, суспільства, політики, влади,

економіки, культури, християнської етики і світського права, глобальних проблем сучасності, екуменізму, секуляризації. Центральне місце в соціальному вченні АСД України посідають проблеми сім'ї, подружжя, підростаючого покоління [Див.: Історія Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні. – К., 2004].

Широку благодійну діяльність звершує всесвітня Адвентистська агенція допомоги і розвитку (міжнародна назва – АДРА). В Україні філія цієї добродійної організації спрямовує свої зусилля на допомогу постраждалим від стихійних лих, екологічних катастроф, здійснює спеціальні програми для біженців, виявляє турботу про людей в будинках похилого віку і немічних, безпритульних дітей.

Українська Уніонна Конференція Церкви АСД (її чисельний склад на кінець 2007 р. дорівнював понад 70 тис. членів) є найбільшою в Євро-Азіатському дивізіоні, який загалом нараховує десь 150 тис. членів. Для порівняння зазначимо, що кількість членів Церкви АСД у всьому світі станом на 1 червня 2005 р. дорівнювала майже 14 мільйонів.

За межами УКУ Церкви АСД в Україні продовжує існувати **Церква адвентистів сьомого дня реформаційного руху**. Витоки цього адвентистського відгалуження пов'язані з VI Всесоюзним з'їздом Церкви АСД, який відбувся 12-19 травня 1928 р. На цьому з'їзді були прийняті непопулярні рішення задля виживання адвентистської Церкви в умовах атеїзації і репресій. З'їзд прийняв Декларацію про ставлення до радянської влади та військової повинності. Ці рішення зобов'язували адвентистів виконувати громадянську та військову повинності на загальних підставах. Ця заява суперечила позиції, яку займала з цього питання Всесвітня організація АСД. Сьогодні багато діячів адвентизму визнають нелегитимність рішень цього з'їзду, які викликали розкол в адвентистському середовищі. Частина адвентистських лідерів і громад вийшли із об'єднання і створили незалежну організацію «Російське поле Адвентистів сьомого дня реформаційного руху». Адвентисти реформаційного руху жорстоко переслідувалися радянською владою як «ворожа антирадянська організація». Судові процеси над адвентистами-реформістами продовжувалися до 70-х років ХХ ст.

Залишки послідовників адвентистсько-реформаційного руху в Україні збереглися до наших днів. «Церква адвентистів сьомого дня реформаційного руху в Україні» в 2007 р. складалася з 43 громад, більша частина яких знаходиться в Закарпатській (11 громад) і Чернівецькій (18 громад) областях [Церква Адвентистів сьомого дня Реформаційного руху: історія і сьогодення // Релігійна панорама. – 2003. - №3. – С. 64-77].

Релігійна організація Свідків Єгови упродовж існування радянського режиму була жорстоко переслідувана, заборонена як «антирадянська секта». Всі члени релігійної організації Свідків Єгови у 1951 р. були вивезені з України в Сибір. 6100 Свідків Єгови залишили свої домівки, майно, поля в західних областях України, які були конфісковані державою. Повертатися з місць заслання додому або переїжджати в інше місце Свідки Єгови не мали права. Вони мусли регулярно реєструватися в органах місцевої влади і залишатися в Сибірі.

У кінці 1990 р. радянська влада почала реабілітацію Свідків Єгови як «жертв сталінського режиму», повертаючи їм усі права та надаючи їм пільги згідно Закону про реабілітацію жертв політичних репресій. 28 лютого 1991 р. було офіційно зареєстровано і визнано юридично релігійну організацію Свідків Єгови в Україні. На той час в Україні нараховувалося 25448 членів конфесії. За 17 років легального існування їх кількість збільшилася у 6 разів і становила у 2007 р. біля 150 тисяч. Біля півтори тисячі громад Свідків Єгови знаходяться в усіх областях України, але найбільше їх сконцентровано за офіційною реєстрацією в Закарпатській (164 громади), Харківській (90), АР Крим (72), Львівській (56), Донецькій (86) та Чернівецькій (63) областях, м. Києві (50 громад). Релігійна організація Свідків Єгови в Україні за кількістю своїх членів посідає перше місце у Східній Європі і користується високим авторитетом у світовій спільноті Свідків Єгови, яка складається з 6 млн. 957 тис. так званих «вісників», 978 тис. спеціальних піонерів і 17 млн. 672 тис. постійних учасників так званої «Господньої вечері».

Найбільші темпи кількісного зростання Свідків Єгови в Україні були в 1994 – 1997 рр. (15-20%). З 2000 р. темпи поповнення громад неофітами почали спадати з 8% до 2% в 2005-2006 роках. Приріст громад Свідків Єгови новими членами відбувається в основному за рахунок релігійної сім'ї. Саме тому орієнтація на релігійне виховання в сім'ї, як, зрештою, в усіх пізньопротестантських церквах, посідає важливе місце в євангелізаційних програмах релігійної організації Свідків Єгови. Крім того, Свідки Єгови масово – в публічних місцях, буквально на вулицях міст – розповсюджують безплатно свою літературу, активно працюють з людьми, які проявляють будь-яку цікавість до їхнього віровчення, з метою збереження контакту, відвідання домівок і квартир «зацікавлених» і проведення в них одноособових або сімейних «біблійних вивчень». Так, у 2007 р. такі «біблійні вивчення» проводилися у 86 тис. квартирах. Саме такі методи євангелізації дозволяють прирощувати щорічно до 10 тисяч новохрещених членів цієї релігійної організації. Таким чином, приріст

відбувається завдяки проповідницько-місіонерського ентузіазму 136 тис. «вісників» і 19 тис. спеціальних «піонерів» (місіонерів). У Свідків Єгови потужний корпус кадрових священнослужителів – старійшин громад, районних і обласних наглядців. У 2007 р. їх кількість сягнула 2540 осіб, які обслуговували 1503 громади в усіх областях України.

Налагоджена система підготовки та підвищення кваліфікації кадрів служителів, вісників, піонерів. З цією метою організовані різні школи. Школа службового вдосконалення розрахована на підготовку неодружених молодих осіб з духовним саном (старійшин і служителів) для особливих релігійних призначень. Школа служіння Царству пристосована для надання старійшинам і служителям настанов з метою ефективного виконання їхніх службових обов'язків, передачі досвіду керівництва різним службовим ланкам цієї релігійної організації. Школа піонерського служіння допомагає так званим «повночасним проповідникам» - піонерам ставати ефективнішими у своїй проповідницькій діяльності та підвищує їх кваліфікацію. У кожній релігійній громаді щотижня проводиться навчання у школі теократичного служіння. У ній покращують свої ораторські здібності, вміння готувати та виступати з відповідними проповідями, промовами, короткими «свідоцтвами» перед різними аудиторіями. Після кожного виконаного завдання учень отримує оцінку та заохочення працювати над удосконаленням своєї ораторської майстерності, проповідницьким мистецтвом. Учнями цієї школи є як чоловіки, так і жінки, а також діти Свідків Єгови.

Як і в інших пізньопротестантських конфесіях, у Свідків Єгови продовжується «будівельний бум» культових приміщень – «Залів Царства». В Управлінському центрі Свідків Єгови (м. Львів) створений спеціальний відділ будівництва, який координує працю 15 бригад, що будують «Зали Царства» в Україні. Кожна бригада складається з підготовлених служителів, які водночас є фаховими будівельниками різних профілів (монтажників, електриків, сантехніків тощо). Комплексне будівництво культового приміщення продовжується кілька місяців.

Використовуючи прогресивні методи будівництва за допомогою зарубіжних фахівців, відряджених закордонними центрами Свідків Єгови, Релігійний центр Свідків Єгови в Україні щорічно отримує 60-70 новозбудованих досить комфортабельних «Залів Царства», архітектурні форми і дизайн яких привертають до себе увагу місцевого населення, засобів масової інформації, громадськості. Так, «Зал Царства», побудований у місті Арциз Одеської області, зайняв перше місце у номінації «Зразково-показовий об'єкт». Цей конкурс проводився

органами архітектури і містобудування, які відзначили, що культова споруда Свідків Єгови «побудована у повній відповідності з вимогами євростандартів, - починаючи з організації проектування, охорони праці, енергозбереження, культури виконання будівельних робіт і досконалості зовнішнього та внутрішнього оздоблення, дизайну та благоустрою прилеглої території [Арзизські вісті.- 2003, 27 червня].

За 2001-2006 роки в Україні побудовано 350 таких «Залів Царства», які не лише задовольняють релігійні потреби віруючих цієї конфесії, а й є об'єктами для екскурсій місцевого населення і приїжджих туристів. Таким чином, ці культові споруди виконують водночас функції реклами і пропаганди віровчення Свідків Єгови.

В Управлінському центрі Свідків Єгови функціонують специфічні лише для цієї релігійної організації структурні відділи. Так, *відділ Служіння* наглядає за проповідницькою діяльністю 135 тис. «вісників» і 19 тис. спеціальних піонерів (місіонерів), планує проведення щорічних районних і обласних конгресів, діяльність шкіл з підвищення проповідницької кваліфікації, розподіляє для кожної громади (збору Свідків Єгови) території для проповідницької діяльності (розповсюдження літератури, ходіння від дому до дому, запровадження біблійних вивчень та інших форм пропаганди віровчення).

Специфічними лише для Свідків Єгови є вже названий **відділ будівництва «Залів Царства» і служба лікарняної довідки (СЛД)**. Остання надає **місцевим комітетам зв'язку з лікарнями** найновішу інформацію про методи безкровної медицини, оскільки Свідки Єгови утримуються з догматичних переконань від переливання донорської крові. Спеціально підготовлені служителі контактують з лікарнями, передаючи їм інформацію про лікування без застосування переливання донорської крові.

Перекладацький відділ здійснює переклади з англійської українською мовою духовної продукції (журналів «Пробудись!», «Вартова башта», книжок, брошур, буклетів, відеофільмів). **Юридичний відділ**, який складається з фахових юристів, захищає інтереси, права цієї релігійної організації у виконавчій владі і судах. **Комп'ютерний відділ** встановлює та обслуговує електронні програми, якими користується Управлінський центр, водночас навчає користувачів комп'ютерів і надає їм необхідну технічну допомогу.

Як й інші протестантські конфесії в Україні, Свідки Єгови активно використовують для поповнення неофітами своїх громад форми євангелізації у місцях позбавлення волі, працюють з національними меншинами, групами ризику, дефектологічними групами.

Однією із найбільш ефективних масових форм організаційного єднання, проповідницької діяльності, зрештою, найважливішого свята для свідків Єгови та їхньої репрезентації для зовнішнього світу є конгреси – районні, обласні, особливо міжнародні, на які з'їжджаються сотні тисяч одновірців і запрошуються всі зацікавлені їх віровченням люди. На міжнародних конгресах, які продовжуються 4-5 днів підряд на стадіонах, що вміщують до сотні тисяч відвідувачів, виступають відповідальні очільники міжнародного центру Свідків Єгови в Брукліні (США), виголошують нові положення віровчення, презентують нову духовну літературну продукцію.

Уже двічі – у серпні 1993 р. і 2003 р. – такі міжнародні конгреси відбувалися на олімпійському стадіоні в м. Києві, на яких зібралося відповідно 65 і 73 тисячі свідків Єгови з України та інших країн світу.

Аналіз стану релігійної організації Свідків Єгови в Україні дає підставу зробити висновок, що ця конфесія відзначається з-поміж інших протестантських церков особливою специфікою, насамперед своїм динамізмом, інтенсивними формами і методами підготовки кадрів служителів і проповідницько-місіонерської діяльності, зразковою організованістю, всесвітньою конфесійною солідарністю, теократичним принципом підпорядкованості й субординації від низових зборів (громад) до Керівного центру в Брукліні (США). Націленість на досягнення ефективності різних форм і методів євангелізаційної діяльності з метою придбання нових послідовників, планування і контроль у виконанні цієї діяльності засвідчують Свідків Єгови як особливий феномен сучасної релігійності.

Необхідно зазначити, що протестантизм в Україні не обмежується лише пізньопротестантськими конфесіями. Відроджуються течії раннього протестантизму – лютеранство і кальвінізм, з'являються нечисельні громади англіканської церкви, а також методистів і менонітів. В Україні діють Німецька євангелічно-лютерантська церква (40 громад), Шведська євангелічно-лютерантська церква, Чеська євангелічно-лютерантська церква (ці дві церкви представлені нечисельними громадами), а також Українська лютерантська церква (42 громади).

Кальвінізм в Україні представляють євангелічно-реформатські церкви, які були досить розгалуженими і поширеними на Заході України у 20-30-ті роки минулого століття і цілком знищені радянською владою в 1939-1940 рр. після входження західноукраїнських земель в УРСР. На початку 90-х років ХХ ст. відновила свою діяльність на Волині, відкрила біблійні курси в Рівному і почала видавати газету «Віра і наука». У центральному і південних регіонах України створені

осередки пресвітеріантської церкви (72 громади). Реформатська церква діє в Закарпатті. У її складі 118 громад. Церква має незалежну пресвітерію, підтримує тісні контакти з Угорською євангелічно-лютерантською церквою.

В Україні також є окремі методистські громади в Криму, Луганській і Полтавській областях, на Закарпатті. Меноніти (в основному німці) на початку Другої світової війни сталінським режимом були депортовані з України у північні райони Росії. Нині в Україні все ж діє кілька їх громад у Запорозькій області. У зв'язку з тим, що з 2004 року Держкомрелігій ввів оптову фіксацію в статистиці цілого ряду конфесій назвати конкретну цифру кількості громад методистів, менонітів, англікан та інших невеликих протестантських об'єднань тепер ми не можемо. Відтак складається хибне враження, що їх взагалі в Україні немає. А між тим це далеко не так.

Всі протестантські церкви України мають необхідні управлінські структури, 89 навчальних закладів (біля 9 тис. слухачів), налагоджену видавничу діяльність, видруковують 87 газет і журналів, опанували ефір українського радіо, виходять на телебачення. При громадах діє 4382 недільні школи, наявні 193 протестантські місії.

Богослов'я пізньопротестантських церков пріоритетно зорієнтоване або на євангельські етично-моральні аспекти (баптисти, п'ятидесятники) з незначним акцентуванням на есхатології та хіліазмі, або на есхатологічно-хіліастичні вияви віровчення (адвентисти, Свідки Єгови) з посиленою останнім часом акцентуацією на етично-моральних проблемах. До етично-моральних проблем, які мають пріоритетне значення в богослов'ї й проповідницькій діяльності всіх пізньопротестантських конфесій відносяться: шлюбно-сімейні стосунки, зокрема, ставлення до розлучень, абортів, гомосексуалізму, шлюбів з іновірцями, критичне ставлення до секуляризації, загроза якої вбачається у західному впливі, прагматизмі у щоденному житті, лібералізмі в теології.

Разом з тим, під впливом західної протестантської теології, стимулюється активна участь протестантських громад у суспільно-політичному житті, посилення патріотичних виявів, використання у богослужінні національних мов, позитивне ставлення до виконання громадських обов'язків, зокрема військової служби, викладання християнської етики в загальноосвітніх школах, здобуття позитивних характеристик конфесії у засобах масової інформації.

Баптисти і п'ятидесятники, стоячи на позиції хіліазму, все ж не надають особливого значення актуальній есхатології (про наближення кінця світу і другого приходу Ісуса Христа). Ці аспекти віровчення не

посідають пріоритетного значення у протестантському богослов'ї, зокрема, в сотеріології. Адвентисти і Свідки Єгови, як есхатологічні течії, постійно актуалізують ті положення свого віровчення, які стосуються відтворення апокаліптичної інтерпретації так званої «трьохангельської вісті» про «останні часи світу», «відхід від істинної віри» і «неминуче покарання тих, хто поклоняється звірю і образу його» (апокаліптичне вчення, характерне для адвентизму) і «наближення Армагедону», «знищення фальшивої релігії», «всієї світової зло системи речей», «встановлення Царства Божого на землі» (особливості есхатології Свідків Єгови).

Так, наприклад, коли Свідки Єгови в Україні залучилися до всесвітньої компанії, ініційованої їхнім керівним Бруклінським центром у США, і розповсюджували на вулицях українських міст буклет «Кінець фальшивої релігії вже близько!», одночасно адвентисти Сьомого дня у своїх бігбордах, розташованих по людним місцям у м. Києві, запрошували до своїх церков на місячний цикл проповідей «Таємниці Апокаліпсиса», в яких роз'яснювалися ті ж самі апокаліптичні сюжети про «трьохангельські вість», про блудницю, яка сидить на плечах звіря з сімома головами і десятьма рогами». Звичайно, це випадковий збіг паралельної апокаліптичної інтерпретації Свідків Єгови і адвентистів. Але це яскравий приклад актуалізації апокаліптичного світорозуміння і світотворення в богослів'ї цих двох течій пізнього протестантизму.

Разом з тим адвентисти і Свідки Єгови у своєму богослів'ї і проповідницькій діяльності не меншого значення, ніж баптисти і п'ятидесятники, надають сучасним актуальним проблемам людського буття, більше того, на належному науковому рівні, з позицій здорового глузду, в прагматичній площині осмислюють актуальні гуманістичні, антропоцентричні проблеми, які стосуються входження у сучасний секулярний світ, знаходження свого місця і ролі в громадянському суспільстві. Актуальними темами проповідей є їх спрямованість на надання практичної допомоги жертвам наркоманії, алкоголізму, СНІДу, сексуальної аморальності та інших етично-моральних аномалій і збочень. Відтак, світське, актуальне, гуманістичне сьогодення виважено дозується із сакральним, есхатологічним, потойбічним. Теоцентризм урівноважується антропоцентризм.

Водночас, у кожній із названих пізньопротестантських конфесій накопичуються суто богословські проблеми, які загалом можна охарактеризувати як проблеми не лише інституційного становлення, але й якісних доктринальних змін. Вони призводять до вже очевидних протиріч між традиціоналізмом і лібералізмом, між традиційними

українськими й американо-європейськими протестантськими моделями влаштування і подальшого розвитку конфесійного життя, між старшим і молодим поколінням віруючих, між автохтонами і неофітами, між залишками сектантської ментальності й новими оцерковленими формами функціонування громад, зрештою - між консервативним і новаційним (західним) богословським мисленням, що нестримно формується в українському протестантизмі.

Особливі протиріччя спостерігаються між прихильниками кальвіністського й армініанського богослов'я в баптизмі. Поширення прозахідних модерністських поглядів в українському баптизмі розцінюється деякими традиційними баптистськими авторитетами як негативний наслідок закордонних місіонерів і викладачів у баптистських навчальних закладах України. Активні контакти із західними баптистськими церквами і американськими протестантськими навчальними закладами призвела до таких нововведень у богослужінні й обрядовій сфері, які не сприймаються значною частиною українських традиційних баптистів. Це стосується практики так званого «пасторського служіння», особливих «груп прославлення» та інших інновацій, які, по суті, розділяють віруючих на клір і рядову масу, строго ритуалізують богослужіння, що фактично суперечить протестантському принципу «всезагальному священству».

Загострюються протиріччя між принципом незалежності баптистських церков і необхідністю їх об'єднання. І принцип незалежності кожної баптистської громади як осібної діючої церкви, й ідея їх централізації мають своїх прихильників. Подібні тенденції спостерігаються в середовищі п'ятидесятників, де діють відцентрові й навіть сепаратистські сили, зорієнтовані на побудову єпископальної моделі церковного життя. Зрозуміло, що це передбачає й істотну централізацію. Відображенням цієї тенденції є обрання єпископів, а не старших пресвітерів чи голів об'єднань.

Якщо раніше національна самобутність українських баптистів, їхнє православне коріння проявлялося і у святкуванні спільно з Православною Церквою Хрещення, Стрітення, Преображення, то останнім часом значна кількість баптистських церков, особливо новоутворених, зберігає святкування лише Різдва, Великодня (Пасхи) і Трійці, уподібнюючись у цьому американським протестантським церквам. В такий спосіб відбуваються зміни в напрямку прозахідної орієнтації українського баптизму. Деякі баптистські авторитети в Україні вважають, що це призводить до певного розвитку з національною духовністю, перешкоджає сприйняттю баптизму як органічної частини української духовної традиції.

Водночас спостерігаються енергійні спроби з боку національно свідомих баптистів і п'ятидесятників, як й інших протестантських течій і України, зберегти свої самобутні українські витоки, свою спорідненість з національною духовністю. Це сприяє українізації богослужіння і в цьому українізації всіх пізньопротестантських конфесій в Україні.

Відразу після проголошення незалежності України протестантські конфесії ініціювали створення Українського Біблійного Товариства з метою перекладу Біблії українською мовою і безкоштовного поширення її в Україні, залучаючи до цієї шляхетної справи інші церкви, зокрема Православні й Греко-католицьку. За 15 років діяльності Українського Біблійного Товариства праця з видання і поширення української Біблії набула таких масштабів, що, по суті, кожна українська сім'я отримала можливість мати Біблію українською мовою. Це надзвичайно важливо для подолання русифікації українства, яке, на жаль, століттями, почавши від царської Росії і Радянського Союзу, здійснювала російськомовна Біблія. Усі протестантські конфесії, як і Православна Церква, були зросійщині, оскільки Слово Боже читалося російською мовою, проповіді виголошувалися російською мовою, пісенники були російські. Особливо ця тенденція мала масштабні вияви на Сході й Півдні та в Центрі України. Нині, завдяки українській Біблії, протестантські конфесії повертаються до національних витоків.

Разом з тим, пізньопротестантські конфесії в Україні, крім адвентистів, не мають чітко опрацьованого, цільного соціального вчення – одного із важливих і актуальних сегментів богослов'я. В «Основах соціального вчення Церкви АСД в Україні» – віросповідно-соціальному документі, прийнятому в 2003 р., зазначається, що в ньому «відображено розуміння Церквою АСД свого місця і ролі в соціальному просторі України». Це стосується насамперед таких проблем: взаємовідносини особи, сім'ї церкви з суспільством і державою; ставлення до екуменізму та інших релігій; розуміння сучасної світськості, зокрема модерної культури; ефективні заходи для збереження здоров'я особи і нації; актуалізація біомедичної етики і екологічної проблематики; спрямованість соціального служіння в цілому на потреби українського суспільства.

Проте соціальне вчення інших пізньопротестантських конфесій (зокрема, баптистів і п'ятидесятників) досі залишається нерозвиненим і становить собою коментар до більш загальних доктринальних положень.

«Визнання віри» Всеукраїнського Союзу Об'єднань Євангельських християн-баптистів містить розділи: «Свобода християнина і свобода совісті», «Ставлення до держави та громадських

обов'язків», «Християнин і добрі вчинки». Але в цьому віросповідному документі немає положень, які стосуються приватної власності, демократії, громадянського суспільства. Тим більше, що така необхідність актуалізується наявністю в громадах євангельських віруючих значного соціального потенціалу. Тільки у ВСОЄХБ діють 42 духовних навчальних закладів, в яких навчаються біля 7 тисяч студентів-християн нової формації, які можуть стати активними учасниками суспільного життя в Україні. Вже сьогодні вони здійснюють широкомасштабні соціальні програми: працюють у школах-інтернатах, дитячих притулках, будинках для літніх людей, в лікарнях, опікуються бездомними дітьми, наркозалежними, ВІЛ-інфікованими. Саме вони мали б працювати заради відновлення духовно-морального потенціалу суспільства. Проте подекуди в євангельських протестантських церквах, як зазначають самі протестантські аналітики, зберігається дистанція та підозрілість стосовно суспільства. Деякі громади свідомо цураються соціальної ідентифікації, підкреслюючи свою інакшість від цього світу.

Деякі протестантські аналітики схильні до таких спостережень: в економіці роль українського протестантизму незначна; у політиці українські протестанти поки що не стали значущим чинником; національне суворо підпорядковане релігійному; в етиці немає місця лібералізму, навпаки, панівним є жорсткий риторизм; в добродійності неминуче присутній євангелізм.

Окремо слід сказати про Свідків Єгови, які у своєму ставленні до політики, ідеологічної боротьби, інших релігій дотримуються принципу нейтральності, який, проте, не заважає їм піддавати критиці расизм, крайній націоналізм, комунізм і фашизм, тоталітаризм і клерикалізм. Ці теми постійно присутні в їх богословській літературі – журналах «Вартова башта» і «Пробудись!». Разом з тим ставлення Свідків Єгови до світської влади, демократичної держави, громадянських обов'язків позитивне. Як законслухняні громадяни, Свідки Єгови зразково поводять себе у суспільстві. Більше того, останнім часом в інституційній структурі цієї конфесії створені спеціальні підрозділи для підтримання зв'язків з державними, науковими, гуманітарними установами з їх інформування і вирішення проблем, які мають не лише конфесійне, а й суспільне значення. Свідки Єгови стають все більш відкритою і прозорою конфесією.

Справжнім проривом у відносинах між так званими «традиційними» і протестантськими церквами було створення 2 грудня 2004 р. «Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій» – альтернативного міжконфесійного консультативного дорадчого органу,

до складу якого увійшли УПЦ Київського Патріархату, УГКЦ, Римокатолицька Церква, Всеукраїнський союз Церков християн віри євангельської (п'ятидесятники), Українська християнська євангельська церква і Братство незалежних Церков та місій ЄХБ (баптисти).

Це об'єднання однієї православної, двох католицьких і трьох протестантських церков не можна вважати єкуменічним проектом. Але сутнісна природа цієї Всеукраїнської ради полягає у тому, що церкви, які входять до неї, зайняли чітку і прозору громадську позицію, яку послідовно демонструють в останні три роки під час суспільних трансформацій та загострення політичної боротьби. Ці церкви та релігійні організації активно виступили проти фальсифікації президентських виборів 2004-2005 рр. і закликали до чесного проведення голосування українського народу як важливого поступу України на шляху демократичного розвитку. У 2006 р. ці церкви і релігійні організації виступили одностайно проти розпалювання міжнаціональної ворожнечі, сепаратизму, зневажливого ставлення до української мови як державної.

4 квітня 2007 р. ці ж конфесії, як учасники Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій, прийняли Звернення до українського народу, в якому акцентували увагу на політичну корупцію, забуття окремими політичними силами своїх передвиборчих обіцянок і програм, нездатність політичних сил, представлених у Верховній Раді України, виробити взаємоприйнятні механізми співпраці, що поглибило протистояння гілок влади. Єдиним виходом із політичної кризи Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій вважає – позачергові вибори, на яких український народ, як єдиний носій повноти державної влади, повинен зробити своє волевиявлення, а політичні партії - очиститись від підозр у нехтуванні волею народу. Саме таке розв'язання політичної кризи пропонується у цьому Зверненні, яке привернуло до себе увагу не лише політичних сил і громадськості в Україні, а й за її межами.

Протестантські конфесії, які брали активну участь у Помаранчевій революції 2004-2005 рр., відкрито й активно демонструють громадську, патріотичну позицію чи то в оцінці голодомору (1932-1933 рр.), чи у ставленні до Української повстанської армії (УПА) і до героїв Крут, а також до конституційного статусу української мови як державної. Зрештою, протестантські лідери гідно представляють Україну на міжнародній арені як патріоти України.

Так, наприклад, 17 листопада 2007 року група п'ятидесятницьких єпископів виступила з відкритим листом до громадськості. Цей лист був відповіддю на зневажливе ставлення до УПА і критику Президента

України з боку С.Ряховського, члена Громадської палати Російської Федерації при Президенті В.Путіні. Оскільки С.Ряховський є п'ятидесятницьким єпископом і посідає досить вагомe місце у п'ятидесятницькому русі в Російській Федерації, українські п'ятидесятницькі єпископи в його висловлюваннях і діяльності вбачають імперську тенденцію до великодержавності і очевидну спробу дискредитації України як незалежної, демократичної, європейської держави. Українські п'ятидесятницькі єпископи засудили спробу розпалювання міжрелігійної ворожнечі, внесення розколу в церковний простір України шляхом спекуляції християнськими цінностями і мораллю, використовуючи при цьому чутливі для української історії й української ментальності події і процеси. Вони запропонували Громадській палаті Російської Федерації при Президентові В.Путіні виступити з ініціативою щодо визнання Державною Думою Росії голодомору 1932-1933 рр. в Україні геноцидом українського народу, щоб в такий спосіб підтримати дружні стосунки між українцями і росіянами, Україною і Росією.

Українські протестантські пастори намагаються пояснити своїм співвірникам в Російській Федерації, які знаходяться під певним впливом проімперської пропаганди деяких російських ЗМІ, справжній стан політичного і громадського життя в Україні, активно захищають українську державність, українську мову. Про це свідчать листи, які вони надсилають, наприклад, до редакцій російських протестантських видань, зокрема, журналу «Нард» (баптистське видання). Відтак, ми можемо спостерігати розмежування в оцінках політичних процесів між українським євангельським протестантизмом і його російським крилом.

Підсумовуючи аналіз стану пізньопротестантських конфесій в Україні, зробимо такі узагальнюючі висновки:

- 1) Незважаючи на незначну (у порівнянні з парафіянами православних і католицьких церков в Україні) кількість своїх послідовників (приблизно 0,75 млн.), пізньопротестантські конфесії застосовують динамічні й ефективні засоби, методи і форми євангелізаційної, місіонерсько-проповідницької, інформаційної, освітньо-виховної, кадрової, благодійницької, реабілітаційної, підприємницької діяльності, завдяки яким їм вдається успішно розвиватися і досягати поставлених цілей.
- 2) Відбуваються істотні інституалізаційні процеси, які пізньопротестантським конфесіям надають «нового обличчя» в суспільстві і «нової динаміки» в порівнянні з православ'ям і католицизмом: швидкими темпами зростає кадровий склад і рівень підготовки професіоналів-священнослужителів у вищих релігійних

зкладах в Україні і за кордоном; оскільки масове поповнення громад майже припинилося, релігійна сім'я є основним об'єктом євангелізації, а релігійний вишкіл і християнське виховання дітей і молоді як резерв поповнення новими членами громад – пріоритетний напрямок пасторської праці.

- 3) Соціогуманітарна діяльність, яка характерна для всіх пізньопротестантських конфесій, корегує «вертикальне богослов'я» в бік його горизонталізації; відбувається зміщення акцентів з культової практики, зокрема хіліастично-есхатологічного вчення, на гуманітарну, освітню, реабілітаційну сферу. Саме таким чином проводиться євангелізація людей, які перебувають за межею бідності, соціально малозабезпечених, інвалідів, одиноких, безпритульних, осіб з груп ризику.
- 4) Важливим фактором інституалізації пізньопротестантських конфесій і водночас наглядної євангелізації людей «з цього світу», діючим засобом привернення до цих конфесій уваги громадськості, а відтак й пропаганди віровчення, є масове будівництво Домів молитви, Залів Царства, приміщень духовних навчальних закладів, архітектурні форми яких, зовнішнє та внутрішнє їх оздоблення відповідає сучасним євростандартам. Вони ефективно вписуються в забудову особливо занедбаних селищ міського типу, районних центрів, міст з підвищеним ризиком екологічної, соціально-психологічної та морально-етичної обстановки.
- 5) Всі пізньопротестантські церкви і релігійні організації України ґрунтують своє світобачення, зокрема щодо ролі і місця релігії в сучасному секуляризованому суспільстві, на антропологічній парадигмі, надаючи пріоритетного значення громадянському суспільству, позаконфесійному облаштуванню суспільства, солідаризуючись з принципами Конституції України про відокремлення церкви від держави і школи від церкви.
- 6) Протестанти вбачають особливу небезпеку для суспільства в запровадженні будь-яких переваг чи винятків для якоїсь однієї або кількох релігій з визнанням їх особливої ролі як «національної», «історичної», «традиційної» церкви, оскільки завжди, коли релігійні інституції посилювали свої позиції або намагання за допомогою державної влади ініціювати виконання клерикальних проєктів, результат був трагічним в цілому для суспільства. Відтак, пізньопротестантські церкви і релігійні організації зорієнтовані на соціогуманітарні, освітні й правозахисні цілі. Таким чином, відбувається корекція «вертикальної сутності» протестантизму в бік

«горизонталізації», тобто зміщення акцентів на суспільні, соціогуманітарні сфери діяльності.

- 7) Церква, як сакральна установа, не повинна брати участь в політичному житті, партійній діяльності, що роз'єднує суспільство. Такої точки зору дотримуються всі пізньопротестантські конфесії в Україні. І все ж у баптистів, п'ятидесятників, адвентистів утверджується переконання про доцільність брати участь у суспільній, державній діяльності, а утримання від будь-якої політичної діяльності – обов'язкова вимога лише для штатних служителів церкви. Віруючі цих конфесій працюють у місцевих і центральних органах влади, балатуються, як кандидати, на виборах до місцевих рад і до Верховної Ради України.
- 8) Пізньопротестантські церкви все більше позицінують себе як українські, патріотичні, екуменічні. Вони сприяють утвердженню конфесійної рівноваги, толерантності й стабільності в українському суспільстві, виступаючи водночас проти національної обмеженості, шовінізму, расизму, екстремізму в будь-яких формах – світських і клерикальних.

7. ПРОБЛЕМИ ІСЛАМСЬКОГО СВІТУ НИНІШНЬОЇ УКРАЇНИ

Сучасна Україна належить до групи європейських країн, які мають власне корінне мусульманське населення. Іслам на теренах України нараховує понад тисячолітню історію. Але протягом тривалого часу релігія мусульман існувала на українських теренах в нелегальному стані, що й зумовлювало її занепад.

Нині в Україні спостерігається становлення мусульманських спільнот, але все ж існує велика низка проблем на шляху відродження цієї світової релігії. Насамперед звертає на себе увагу те, що ця конфесія не має в країні єдиної організаційної структури. Іслам до того ж не має у нас чіткої ієрархії подібної до християнських церков. Але, незважаючи на порівняно короткий період свого відродження, іслам в Україні вже постає як помітне розмаїття організаційних форм, що спираються як на місцеву традицію, так і на зовнішні джерела.

Нині в Україні офіційно діють чотири зареєстровані центри: Духовне Управління мусульман України (ДУМУ), Духовне Управління мусульман Криму (ДУМК), Духовний Центр мусульман України